

Kur'an'da Mahv ve İsbât Kavramlarının Artzamanlı Semantik Analizi: Dilsel Köken ve Tasavvuf Literatürü Bağlamında

Şafak Çatal¹

Öz

Bu çalışma, مَحْو (mahv) ve إِسْبَات (isbât) kavramlarının anlam tarihini artzamanlı semantik bir perspektifle incelemektedir. Araştırmanın amacı, m-ḥ-v ve s-b-t köklerinin Kur'an öncesi Arapçada taşıdığı anlamları, Kur'an'daki bağlamsal kullanımlarını ve tasavvuf düşüncesindeki kavramsal dönüşümünü tespit etmektir. Yöntem olarak klasik Arap sözlükleri, Cahiliye şiiri, darb-ı meseller ve erken dönem dil verileri incelenmiş; ardından Kur'an'daki kavram kullanımları siyak-sibak bütünlüğünde analiz edilmiştir. Son aşamada, mahv ve isbât kavramlarının tasavvuf literatüründeki anlam genişlemeleri ele alınmıştır. Tasavvuf, bu kavramların tarihsel süreçte en belirgin semantik dönüşümlerini sergilediği alan olması nedeniyle tercih edilmiştir. Literatürde kavramları tarihsel ve bağlamsal açıdan birlikte ele alan kapsamlı bir çalışmanın bulunmaması, bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Bulgular, kavramların Kur'an'da sözlük anlamlarını koruduğunu, ancak vahiy bağlamında yeni anlam katmanları kazandığını ve tasavvuf literatüründe metafizik bir anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Semantik Analiz, Mahv, İsbât.

Çatal, Şafak. "Kur'an'da Mahv ve İsbât Kavramlarının Artzamanlı Semantik Analizi: Dilsel Köken ve Tasavvuf Literatürü Bağlamında". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Mart2026): 126-152. <https://izlik.org/JA64DZ26PM>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1836877>

Geliş Tarihi	05.12.2025
Kabul Tarihi	09.03.2026
Yayın Tarihi	31.03.2026
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Sinop, Türkiye, scatal@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6451-3871

A Diachronic Semantic Analysis of the Concepts of Māḥw and Isbāt in the Qur'an: In the Context of Their Linguistic Origins and the Sufi Literature

Şafak Çatal ¹

Abstract

This study investigates the semantic history of maḥw (erasure) and isbāt (confirmation) through a diachronic approach. It analyzes the meanings of the roots m-ḥ-v and s-b-t in pre-Qur'anic Arabic, their contextual usages in the Qur'an, and their conceptual transformation in Sufi thought. Classical Arabic lexicons, pre-Islamic poetry, proverbs, and early linguistic materials were examined, followed by an analysis of Qur'anic occurrences within their textual contexts (siyāq-sibāq). In the final stage, the semantic expansions of these concepts in Sufi literature were explored. Sufism was selected because it represents the field in which the most distinct historical semantic transformations of these terms appear. The absence of a comprehensive study addressing both historical and contextual dimensions makes this research necessary. The findings demonstrate that while the Qur'an preserves their lexical meanings, it also introduces new semantic layers that later evolve into metaphysical expansions in Sufi literature

Keywords: Tafsir, Qur'an, Semantic Analysis, Maḥw, Ithbāt.

Çatal, Şafak. "A Diachronic Semantic Analysis of the Concepts of Māḥw and Isbāt in the Qur'an: In the Context of Their Linguistic Origins and the Sufi Literature". *Türkiye Journal of Theological Studies* 10/1 (Mart2026): 126-152. <https://izlik.org/JA64DZ26PM>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1836877>

Date of Submission	05.12.2025
Date of Acceptance	09.03.2026
Date of Publication	31.03.2026
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Sinop, Türkiye, scatal@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6451-3871

Giriş

Kur'an'ı doğru anlamak, kavramları bağlamı ve işlevi içinde değerlendirmeye bağlıdır; bu yüzden semantik yaklaşım, metnin kavramsal bütünlüğünü kavramada temel bir yöntemdir.² Dil zamanla değişir ve kelimeler yeni anlamlar kazanabilir. Kur'an kavramları da hem nüzul bağlamını yansıtır hem de vahiy ile yeni anlam boyutları edinir; bu nedenle onları anlamada eşzamanlı ve artzamanlı yaklaşım birlikte gereklidir.³

Semantikte eşzamanlı analiz kelimenin belli bir dönemdeki anlamını, artzamanlı analiz ise tarihsel değişimini inceler;⁴ Toshihiko Izutsu'ya göre artzamanlı yöntem ayrıca kavramın anlam sistemi içindeki işlevini de ortaya koyar.⁵

Bu çalışma, artzamanlı semantik yöntemle mahv ve isbât kavramlarının etimolojisini ve Kur'an'daki bağlamsal kullanımlarını inceler; Kur'an öncesi anlamları klasik sözlük ve erken metinlerle, Kur'an'daki bağlamları tefsirle, tasavvuftaki anlam dönüşümlerini ise tarihsel süreç içinde değerlendirir.

Literatürde mahv ve isbât kavramları bağımsız ve sistematik bir semantik incelemeye konu edilmemiş; daha çok kader ve ilâhî ilim bağlamında, Ra'd 13/39 çerçevesinde ele alınmıştır.⁶ Ancak bu yorumlar, kavramların kök anlamlarını ve tarihsel gelişimini bütüncül biçimde incelememektedir.

Tasavvuf literatüründe mahv ve isbât, daha çok fenâ-bekâ ve ilâhî tecellî çerçevesinde yorumlanmıştır.⁷ Ancak bu yorumlar, Kur'an'daki bağlamsal anlamlarıyla karşılaştırmalı biçimde incelenmemiştir. Modern çalışmalar konuyu çoğunlukla kader teorisi çerçevesinde ele almış; kavramların Kur'an'daki bağlamsal ve semantik bütünlüğünü sistematik biçimde incelememiştir.⁸

Sonuç olarak literatürde mahv ve isbât kavramları çoğunlukla doktrinel bir perspektifle incelenmiş; محو ve ثبت köklerinin Kur'an'daki kullanım örüntüsü ile artzamanlı anlam gelişimi sistematik bir semantik analizle incelenmemiştir.

1. Mahv ve İsbât Kavramları

محو (mahv) kelimesi genellikle "silme, giderme, ortadan kaldırmak"⁹; إِبْتِات (isbât) ise "sabit kılmak, geçerli hâle getirmek, kaydetmek yahut varlığını teyit etmek" anlamlarına

² İsmail Yakıt, "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17-24.

³ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, ed. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 27-31; Semantik metoda yönelik daha geniş bilgi için bk. Ali Galip Gezgin, *Kur'an'a Göre Empatik Anlayış* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 776-777; Faruk Özdemir, "Kur'an'da Beka ve Fena Kavramlarının Artzamanlı (Diachronic) Semantik Analizi", *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (Aralık 2023), 254-255.

⁴ Berke Vardar, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), 28, 78.

⁵ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 48-50; Synchronic ve diachronic semantik hakkında daha kapsamlı bilgi için bk. Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 416-421.

⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1987), 2/534; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsî'l-Arabî, 2000), 19/51-52.

⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1972, 2/729-731; Hücvîrî, *Keşfü'l-mağcûb* (Tahran, 1338), 494.

⁸ Muzaffer Barlak, "Levh-i Mahfuz, Levh-i Mahv ve İsbât Kavramları", *Buhrandan Burhana Günümüz Kelam Problemleri*, (2018), 193-200.

⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1985), "mhv", 3/314.

gelir.¹⁰ Bu terimler, sözlük anlamlarının ötesinde Kur'an, hadis ve İslâmî literatürde mecazî ve teolojik içerik kazanarak daha geniş bir kavramsal çerçevede kullanılmıştır.¹¹

Kur'an'da mahv ve isbât, ilâhî tasarruf ve hükümlerin değişimi bağlamında birlikte ele alınan kavramlardır. Bu durum, Ra'd sûresi 39. âyette açık biçimde görülür. Müfessirler mahvı bir hükmün kaldırılması veya bir kaydın silinmesi; isbâtı ise hükmün yazılması ya da korunması şeklinde yorumlamışlardır.¹² Böylece kavramlar, literal anlamlarının ötesine geçerek kader, zaman ve ilâhî irade ile ilişkili teolojik bir içerik kazanmıştır.

Hadis literatüründe mahv, müminlerin günahlarının affedilmesi ve imtihanlar karşısında gösterilen sabır neticesinde sevapların artması bağlamında kullanılmaktadır.¹³ Bu çerçevede kavram, ahlâkî arınma ve ilâhî mağfiretle ilişkili bir anlam boyutu kazanmıştır.

Sonuç olarak mahv ve isbât, yalnızca filolojik terimler değil; varlık, kader ve insan sorumluluğu gibi temel inanç konularıyla bağlantılı çok katmanlı kavramlardır. Bu nedenle tarihsel ve metinsel bağlamları içinde değerlendirilmelidir.

2. M-ḥ-v (م-ح-ه) Kökünün Etimolojik ve Semantik Çerçevesi

M-ḥ-v (م-ح-ه) kökü, klasik sözlüklerde "silme ve ortadan kaldırmak" anlamlarıyla tanımlanır. Türevleri, hem fiziksel hem de soyut düzlemde giderme anlamı taşıyarak geniş bir semantik kullanım alanına sahiptir.

1. Temel Anlam: Silme ve İz Giderme

م-ح-ه Arapçada (m-ḥ-v) kökü "silme, izi ortadan kaldırmak" anlamını ifade eder. Bu kökten türeyen اَمْحُوْهُ (emḥūhu) ve اَمْحَاهُ (emḥāhu) gibi fiiller "onu silerim" anlamında kullanılır.¹⁴ Klasik dilciler, özellikle Tayy kabilesinde fiilin مَحْيَتُهُ (maḥaytuhu), مَحْيَا (maḥyan) ve مَحْوًا (mahvan) şeklinde farklı lehçe varyantlarıyla kullanıldığını belirtir.¹⁵

Kökün infi'âl babındaki اِمْحَى (immaḥā) formu, "bir şeyin kendiliğinden silinip yok olması" anlamıyla edilgen bir gerçekleşmeyi ifade eder. Aynı anlam alanındaki اِمْتَحَى (imtaḥā) ise sözlüklerde yer almakla birlikte dil âlimlerince daha az tercih edilen bir varyant olarak görülür.¹⁶ Bu durum, kökün sarfi yapısının lehçe ve kullanım farklılıklarına bağlı olarak esneklik gösterdiğini ortaya koyar.

محو (maḥv) kavramı yalnızca yazılı bir metnin silinmesini değil, bir şeyin izlerinin tamamen ortadan kaldırılmasını da kapsayan geniş bir anlam alanına sahiptir.¹⁷ Ezherî

¹⁰ Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1992), "sbt", 171.

¹¹ Arent Jan Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Leiden: E.J. Brill, 1936), "sbt", "mhv"; 6/175-176; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945), "sbt", 158-159; "mhv", 662.

¹² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001), 13/559-574; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 9/329-330.

¹³ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muştafâ Dîb el-Buğâ (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Bedü'l-halk", 11; Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1955), "Birr", 44.

¹⁴ Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 3/314.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisâmü'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1994), 15/271.

¹⁶ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987), 6/2489-2490.

¹⁷ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğâ* (Beirut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987), 1/574; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğâ* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1972), 5/302.

(ö. 370/980), kelimeyi “izleri tümüyle yok olan her şey” için kullanılan bir terim olarak tanımlar ve أَخُوهُ أَخَاهُ (emhūhu/emhāhu) fiillerinin “onu siliyorum, yok ediyorum” anlamında kullanıldığını belirtir.¹⁸ Sarfî çekimler, kelimenin temel anlamı olan “iz bırakmadan ortadan kaldırma” işlevini koruduğunu gösterir.

Kökün mastarları مَحَى (maḥv) ve مَحَى (maḥy)’den türeyen مَحَى (memhan) ve مَحَى (memḥūvv), “silinmiş, ortadan kaldırılmış” anlamında ism-i mef‘ûl formlarıdır. Bu yapılar lāmü'l-fiil olan و, önce kesre etkisiyle ي'ye dönüşür, ardından idğam gerçekleşir; bu durum kökün i'lâl ve idğam yoluyla fonetik-morfolojik değişime uğradığını gösterir.¹⁹

مَحَى الْكِتَابَ (maḥavtu'l-kitāb) ifadesi “yazıyı sildim” anlamına gelir ve fiil مَحَى (amhūhu maḥvan) şeklinde çekimlenir. مَحَى (imمهā) ve مَحَى (imتهā) formları “izlerin tamamen kaybolması”nu ifade ederken, مَحَى (maḥyan) özellikle “levhayı silmek, iz bırakmamak” bağlamında kullanılır.²⁰

Bu anlamın edebî metinlerde de açıkça kullanıldığı, şu beyitte görülür:

أخط وأمحو الخط ثم أعيده

بكفي، والغربان في الدار وقع

“Yazıyı yazar, sonra onu siler ve yeniden yazarım; elimle, avluda kargalar konup dururken.”²¹

Beyitte “yazma–silme–yeniden yazma” döngüsü, kökün temel anlamını somut bir eylem üzerinden yansıtır.

Bu anlamlar edebî örneklerle de desteklenmiştir. Aşma'î'nin (ö. 216/831) كَمَا رَأَيْتَ الْوَرَقَ الْمَمْحِيًّا “Sanki silinmiş yaprakları görmüşsün gibi.” ifadesi, kökün anlamının metinsel düzlemden doğal ve somut bir gözlem alanına taşındığını gösterir.²²

Aynı anlam genişlemesi Lebîd'in beytinde de görülür:

لا يستطيع الناس محو كتابه

أتى وليس قضاؤه بمبذل

“İnsanlar O'nun hükmünü silmeye güç yetiremezler; nasıl silsinler ki, O'nun hükmü asla değiştirilemez.”²³

Bu beyitte maḥv, yalnızca yazıyı silmek değil; Allah'ın hükmü ve kaderinin değiştirilemezliğini ifade eden mecazî bir anlamda kullanılmıştır.

2. Doğal ve Çevresel Kullanımlar

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/271.

¹⁹ Cevherî, *eş-Sihâh*, 6/2489.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/271.

²¹ Zürrümme, *Dîvân*, ed. Abdülkuddûs Ebû Sâlih (Cidde: Müessesetü'l-İmân, 1982), 2/721.

²² Cevherî, *eş-Sihâh*, 6/2489; Alemüddin es-Sehâvî, *Sifri's-sa'ade ve sefiri'l-ifade*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli (Beirut: Dâr Sâdır, 1995), 1/91; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve'l-âhire*, thk. Sâdik b. Muammed b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü Dârü'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2004), 2/782.

²³ Lebîd b. Rebîa, *Dîvân*, thk. Hâmdû Tammâs (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, 2004), 81.

و-ح-م (m-h-v) kökünün yalnızca yazıyı silmekle sınırlı olmadığını, doğal süreçleri de ifade ettiğini göstermektedir. Bu çerçevede “silme”, bir şeyin tamamen ortadan kalkması veya görünürlüğünü yitirmesi anlamını taşır. Nitekim *تَحْتِ الرِّيحِ الشَّحَابِ* ifadesi, rüzgârın bulutu dağıtmasını “silme” fiiliyle anlatarak kökün tabiat olaylarına uygulanabildiğini ortaya koyar.²⁴

Kuzey rüzgârına verilen *مَخْوَةٌ* adı da bu anlam genişlemesinin bir göstergesidir. Rüzgârın bulutları dağıtması ve havayı berraklaştırması, mahv kavramının doğal çevreyle ilişkilendirildiğini gösterir.²⁵

Ebû Zeyd’in naklettiği recez beytinde:

قَدْ بَكَرَتْ مَخْوَةٌ بِالْعَجَاجِ

فَدَمَّرَتْ بَقِيَّةَ الرِّجَاجِ

“Sabah erkenden Mahva rüzgârı toz-toprakla esti; geriye kalan zayıf hayvanları darmadağın etti.”²⁶

Mahva rüzgârının toz-toprakla eserek zayıf hayvanları (*الرِّجَاجِ*) dağıtması anlatılır. Bu kullanım, kökün “dağıtma ve ortadan kaldırma” anlamını somut bir sahne üzerinden yansıtır.

Benzer şekilde:

فَهُمْ رَجَاجٌ وَعَلَى رَجَاجِ

يَمُشِينَ أَقْوَامًا إِلَى أَقْوَامِ

“Onlar zayıf hayvanlardır; zayıfların üzerine binerler. Sürü sürü, başka sürülere doğru ilerlerler.”²⁷ Beytinde de *الرِّجَاجِ* kelimesi sürülerin zayıf fertlerini ifade ederek anlam alanını pekiştirir.

Son olarak şiirde geçen

كَمَا رَأَيْتَ الْوَرَقَ الْمُنْجِيًّا

“Sanki silinmiş, izi kaybolmuş yaprakları gördüğün gibi.”²⁸ ifadesi, kökün mecazî kullanımını gösterir.

Buradaki *الْمُنْجِيًّا*, izlerin tamamen kaybolmasını ve görünürlüğün ortadan kalkmasını sembolik bir düzeyde ifade eder. Böylece و-ح-م kökü, hem doğal hem de edebî bağlamda “silinme ve yok oluş” anlam ekseninde geniş bir semantik alan kazanır.

3. Bozulmuş Nesne

²⁴ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 5/302; Zemaşerî, *Esâsü'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 2/197.

²⁵ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/574.

²⁶ Ebû Zeyd el-Ensârî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1981), 405; İbnü's-Sikkît, *İşlâhu'l-mantık* (Kahire: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 238.

²⁷ Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 6/17; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/574.

²⁸ Cevherî, *eş-Sihâh*, 6/2489; Sehâvî, *Sifriü's-sa'âde ve sefirü'l-ifâde*, 1/91.

el-Memhuvv (الممخو), maḥv (محو) kökünden türeyen ve sözlüklerde “silinmiş, yok edilmiş, özelliğini yitirmiş nesne” şeklinde tanımlanan bir terimdir. Bu kavram, yalnızca fiziksel yok oluşu değil, aynı zamanda bir varlığın asli niteliğini ve işlevini kaybetmesini de ifade eder. Dolayısıyla kelime, kökün temel anlamı olan “yok etme”yi muhafaza etmekle birlikte, daha geniş bir semantik çerçeveye işaret eder.²⁹

4. Yağmurun Yer Yüzünü Kaplaması

Maḥva (محوه) kelimesi mecazî bir anlam kazanarak tabiat tasvirlerinde de kullanılmıştır. Bu bağlamda geçen:

رُكِبَتِ الْأَرْضُ مَحْوَةً وَاجِدَةً إِذَا طَمَّهَا الْمَطَرُ ifadesi, “yağmurun toprağı tamamen kapladığı” durumu anlatır.³⁰ Bu kullanımda kelime, yalnızca silmeye değil, aynı zamanda bir yüzeyi bütünüyle örtme anlamına da işaret eder. Böylece kökün semantik yapısı, yok etme ile kaplama arasında ilişki kuran daha geniş bir tasvire dönüşür.

5. Silme Araçları

م-ح-و kökünden türeyen el-mimḥāt (الممحات), “silgi veya silmeye yarayan bez” anlamına gelir.³¹ Bu kelime, kökün soyut anlamının somut bir nesneye dönüşmüş biçimini temsil eder. Bu kullanım, Arapçada anlamın soyuttan somuta doğru genişleyebilme özelliğine örnek teşkil eder.

6. Toponim/yer adı Olarak Kullanım

Kökün anlam alanı, yalnızca morfolojik türevlerle değil, yer adı olarak da karşımıza çıkar. Ya‘küb’un aktardığına göre Ebû ‘Amr’dan nakledilen aşağıdaki beyitte kelime bir yer ismi olarak geçer:

لِتَجْرَ الْحَوَادِثُ بَعْدَ الْفَتَى

الْمَغَارِ، بِالْمَحْوِ، أَدْلَالِهَا

“Ölüm, Maḥv denilen yerde ömrünü tamamlamış gencin ardından, zelil kılacağı herkesi peşinden sürükler.”³²

Bu beyitte *maḥv*, yer adı olmanın ötesinde ölümü ve faniliği simgeleyen bir mekânı ifade eder. Bu durum, kökün yalnızca “silme” anlamıyla sınırlı kalmayıp daha geniş ve zengin bir semantik alana sahip olduğunu gösterir.

3. S-b-t (ث-ب-ت) Kökünün Etimolojik ve Semantik Çerçevesi

S-b-t (ث-ب-ت) kökü, Arapçada “sabitlik, süreklilik ve sağlamlık” anlam alanı etrafında gelişir. Klasik sözlüklerde kökten türeyen fiil, isim ve sıfatlar; fiziksel, bilişsel ve ahlâkî düzlemde istikrar ve devamlılık fikrini merkeze alır. Bu bağlamda kökün temel semantik boyutları sistematik biçimde ele alınır.

²⁹ Vankulu, *Vankulu Luğatı* (İstanbul: TYEK Yayınları, 2015), 2/2616.

³⁰ Cevherî, *eş-Sihâh*, 6/2490; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/272.

³¹ Cevherî, *eş-Sihâh*, 6/2490; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15/272.

³² Hansâ, *Divânü'l-Hansâ*, thk. Ḥamdû Tammâs (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 100; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 2001), 14/293; İbn Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*, thk. Abdülhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 4/34.

1. Sabitlik ve Süreklilik

Kökün temel anlamı, varlığın yerinde ve kesintisiz biçimde devamını ifade eder. Klasik sözlüklerde yer alan *ثَبَّتَ الشَّيْءُ ثَبَاتًا وَثُبُوتًا* ifadesi, bir şeyin konumunu koruduğunu ve süreklilik gösterdiğini belirtir. Bu bağlamda *ثَابِتٌ*, yalnızca fiziksel olarak yerinden oynamayan değil; aynı zamanda kararlılığını koruyan kişiyi de niteler. *رَجُلٌ ثَبَّتَ الْمَقَامَ* ifadesi ise bulunduğu konumu terk etmeyen kimse için kullanılır. Kavramın *زَوَالٌ* (yok olma, dağılma) karşıtlığı üzerinden ontolojik süreklilik fikrini güçlendirir.³³

2. Sağlamlık ve Dayanıklılık

Kökün ikinci anlam boyutu, sağlamlık ve dayanıklılık fikri etrafında şekillenir. *شَيْءٌ ثَبَّتَ* güvenilir ve sağlam bir varlığı ifade ederken; *أَثَبْتَهُ* ve *ثَبَّتَهُ* fiilleri bir şeyi pekiştirmek ve güçlendirmek anlamına gelir. *ثَبَّتَ فَرَسٌ ثَبَّتٌ* tabiri atın sağlam ve kararlı adımlarını, *رَجُلٌ ثَبَّتَ الْعَدْرَ* ise savaş veya tartışma anında dirayetini koruyan kişiyi anlatır.³⁴

Bu anlam alanını somutlaştıran beyit şöyledir:

كَالذَّلْوِ ثَبَّتَ عِزَّهَا وَهِيَ مُثْقَلَةٌ

إِذْ خَانَهَا وَدُمَّ مَثْمَهَا وَتَكَرَّبَ

“(O,) kovaya benzer; kulpları sağlamdır, ama kendisi yüküldür (ağırdır). Ne var ki onu, kendi içinden bir gevşeme ve çözülme yüzüştü bırakır.”³⁵

Bu beyitte, kulpları sağlam olan ancak ağır yük altında içten gevşeyerek çözülen bir kova örneği verilir.

3. Derin Düşünme ve Temkin

Bu bağlamda kök, bilişsel süreçlere aktarıldığında “temkin, düşünerek hareket etme ve acele etmeme” anlamına yönelir. *ثَبَّتَ فِي الْأَمْرِ وَالرَّأْيِ* ifadesi, bir konuda acele etmeden değerlendirme yapmayı ifade eder. Buna bağlı olarak *اسْتَبْتَهُ* fiili, araştırma, danışma ve bilgi teyidi gibi daha sistematik bir sorgulama sürecini anlatır.³⁶

4. Süreklilik ve Sabit Kalma

Bu bağlamda kök hem fiziksel hem de durumsal süreklilik anlamı taşır. *ثَبَّتَ فُلَانٌ فِي الْمَكَانِ* ifadesinde kişi bulunduğu yerde kararlılıkla kalır. *أَثَبْتَهُ السُّعْمَ* ifadesi ise hastalığın kişiyi uzun bir süre etkisiz ve hareketsiz bırakmasını anlatır. *ثَبَّتَهُ عَنِ الْأَمْرِ* kullanımı da birini bir işten alıkoyma ve engelleme anlamıyla kökün semantik alanına durdurma ve geri çevirme boyutunu ekler.³⁷

5. Sebat ve Kararlılık

³³ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/252; İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, thk. Ḥafîl İbrâhîm Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Tûrasi'l-Arabî, 1996), 3/324.

³⁴ İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 2/101.

³⁵ İmruülkays b. Hucr, *Divân*, thk. Abdurrahman el-Muṣṭâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 2004), 82.

³⁶ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'âkibü'l-himem*, thk. Ebü'l-Kâsim İmâmî (Tahran: Dâru Sürüş li't-ṭibâ'a ve'n-neşr, 2002), 1/65; Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ḳâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1431), 4/476.

³⁷ Cevherî, *eş-Sihâh*, 1/245.

Kökün ahlâkî boyutu, sebat ve tutarlılık kavramlarını içerir. *رجل ثبت* ifadesi, kararlı ve iradesi güçlü kişiyi ifade ederken, şiirdeki *إذا ما صبح بالقوم وقتر* şiirdeki mısrası tehlike anında dahi sarsılmayan metin kimseyi tasvir eder. *ثبت العذر* tartışmada dil sürçmesi yaşamayan ve fikrî tutarlılığını koruyan kişiyi anlatır. *ثبت عند الحمله* ise tartışmada dil sürçmesi yaşamayan ve fikrî tutarlılığını koruyan kişiyi anlatır.³⁸

6. Epistemolojik Kesinlik ve Bilginin Teyidi

Bu semantik boyutta kök, bilginin doğruluğu ve delile dayalı kesinlik anlamı kazanır. *لا يثبت* *أحكم* *بكذا* *إلا بثبت* ifadesi, doğrulanmış delil olmadan hüküm vermemeyi vurgulayarak kökün epistemolojik işlevini gösterir. *الاثبات* ve *التثبيت* yalnızca ispat etmeyi değil, bilginin teyit edilip sağlamaştırılmasını da ifade eder. *ثبت في الأمر* temkinli ve acele etmeksizin değerlendirme yapmayı; *استثبت* ise araştırma, danışma ve sistematik doğrulama süreçlerini anlatır. Böylece kök, zihinsel ihtiyatı ve metodolojik teyidi içeren “delile dayalı kesinlik ve güvenilirlik” anlam alanını pekiştirir.³⁹

7. Cesaret, Dirayet ve Metanet

S-b-t kökü, klasik Arapça’da yalnızca “sabit olmak” anlamıyla sınırlı kalmaz; ahlâkî-etik düzlemde de “cesaret, metanet ve dirayet” anlam alanı kazanır. *التبیت* kelimesi cesur ve yiğit kimseyi ifade eder; *التأبث العقل* tabiri ise akl-ı selim ve zihinsel istikrar sahibi kişiyi tanımlar. Bu bağlamda kök, “kararlılık, direnç ve aklî istikrar” gibi nitelikleri pekiştiren bir semantik boyut taşır. *ثبت ككريم* ifadesi, *كريم* kalıbına benzetilerek kişinin sebat ve dirayet göstermesini anlatır.⁴⁰

Şu beyti b. al-‘Abd’in (ö. 564 [?]) şu beyti bu anlam ayrımını açık biçimde ortaya koyar:

فَالهَيْبَةُ لَا فَوَادَ لَهُ

وَالتَّيْبَةُ تَبْتُهُ فَهَمَةٌ

“Hebî (ahmak, anlayışsız kimse) kalpsizdir (yani aklı ve idraki yoktur); Sebî (sağlam, dirayetli kimse) ise sağlamlığını anlayışından alır.”⁴¹

Burada *الهَيْبَةُ* korkak ve iradesiz kişiyi; *التَّيْبَةُ* ise sağlam, dirayetli ve anlayış sahibi kimseyi ifade eder. Böylece s-b-t kökü, fiziksel ve ontolojik sabitliğin ötesinde, ahlâkî kararlılık ve zihinsel dirayetin de temel kavramlarından biri olarak anlam kazanır.⁴²

8. Çeviklik ve Bedensel Performans

S-b-t kökünün anlam alanı, yalnızca insan davranışları ve zihinsel süreçlerle sınırlı olmayıp, canlıların fiziksel çevikliği ve bedensel gücüyle ilişkili bağlamlarda da ortaya çıkmaktadır. Bu kullanımın en belirgin örneklerinden biri olan *جراذ ثبتت بذهنها* ifadesi, çekirgenin yumurtlama esnasında kuyruğunu yere sert bir şekilde vurmasını betimlemekte; bu durum, kökün doğal gözleme dayalı somut bir eylem tasviri

³⁸ İbnü’s-Sikkî, *el-Elfâz*, thk. Fahrü’l-Dîn Kâbâve (Beirut: Mektebetü Lübnân Nâşirîn, 1998), 126.

³⁹ Cevherî, *eş-Sihâh*, 1/245.

⁴⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît* (Beirut: Müessesetü’r-Resâle, 2005), 149.

⁴¹ Tarafe b. el-Abd, *Divân*, thk. Mehdi Muhammed Nâşirüddîn (Beirut: Dâri’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 73.

⁴² İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 1/252; el-Cevherî, *eş-Sihâh*, 1/245.

kazandığını göstermektedir. Benzer biçimde ثَبِتٌ قَرَسٌ tabiri, atın koşarken gösterdiği denge, çeviklik ve kontrollü hareket kabiliyetini ifade eder.⁴³ Bu örnekler, kökün semantik yapısının fizyolojik ve motor becerileri de kapsayacak şekilde genişlediğini ortaya koymakta ve anlam alanının doğal, gözlemlenebilir hareket formu üzerinden somut bir boyut kazandığını göstermektedir.

9. Nesnel Kültür Bağlamı: Eyer Kayışı

S-b-t kökü, soyut ve ahlâkî anlam alanlarının yanı sıra nesnel kültür unsurlarıyla da ilişki kurar. Bu bağlamda الثَبَات (kesra ile) kelimesi, شِبَامُ الرَّجْعِ ifadesinde geçtiği üzere “bir tür örtü kayışı”nı ve ayrıca “eyerin sabitlenmesi için kullanılan bağ kayışı”nı ifade eder.⁴⁴

Bu kullanım, kökün semantik alanının yalnızca zihinsel ve davranışsal niteliklerle sınırlı kalmadığını; maddî kültür ve gündelik hayatın somut araçlarına da uzandığını gösterir. Böylece s-b-t kökü, hem soyut hem de somut düzlemde “sabitlenme ve sağlama” anlamını koruyarak çok yönlü bir anlam genişlemesi sergiler.

10. Hastalık ve Acziyet

S-b-t kökü, mecazî kullanımında “hastalık, güçsüzlük ve hareket kısıtlılığı” anlam alanına da uzanır. Bu çerçevede الثَبَات kelimesi sözlükte “sıkıca bağlanmış eyer” anlamına gelirken, anlam genişlemesi yoluyla hastalık sebebiyle hareket edemeyen veya yatağa bağlı kalan kimseyi ifade eder. Benzer şekilde دَاءُ ثَبَاتٍ terkibi, felç edici yahut hareket kabiliyetini ciddi biçimde sınırlayan hastalık türlerini nitelemek için kullanılır.⁴⁵ Bu örnekler, kökün temel anlamındaki “sabitlik” unsurunun, zamanla fiziksel hareketsizliğe ve oradan da tıbbî bir mecaz alanına doğru semantik bir genişleme gösterdiğini ortaya koyar.

11. Bilgi, Doğruluk ve Epistemik Sabitlik

S-b-t kökü, semantik gelişiminde bilgi, doğruluk ve epistemik kesinlik alanına yönelir. أَثَبْتَهُ fiili, bir şeyi kesin olarak bilmek ve doğru biçimde ortaya koymak anlamını taşır; böylece bilginin doğrulanmış ve sabit kılınmış olması vurgulanır.⁴⁶ Aynı anlam çizgisi, والإثبات ve التثبيت kavramlarında da sürer ve doğrulama ile sağlama süreçlerini ifade eder. Kavram; fiilî düzlemde bir varlığın ortaya konulması veya sabitlenmesi, hükmi düzlemde bir hakkın ya da hükmün resmî biçimde tespiti, sözlü düzlemde ise bir iddianın dile getirilerek sabitlenmesi anlamlarında kullanılır.⁴⁷

12. Toponimi ve Coğrafi Kullanım

S-b-t kökü, toponimik alanda da kullanım bulur. Bu bağlamda الثَبَات kelimesi, yer adı olarak kullanılır ve kaynaklarda Benî Yerbū‘ veya Benî’l-Muħill b. Ca‘fer’e ait bir arazi ya da su

⁴³ İbn Sîde, *el-Muħaşşas*, 2/101; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2/19.

⁴⁴ Sâhib b. Abbâd, *el-Muħîṭ fi’l-luġa*, thk. Muhammed Hasan Âlü Yâsîn (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1994), 9/423; Râdiyyüddin es-Sâġânî, *et-Tekmilâ*, thk. Abdülalîm et-Tahâvî vd. (Kahire: Dâru’l-Kütüb, 1979), 1/305.

⁴⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muħîṭ*, 149.

⁴⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muħîṭ*, 149.

⁴⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 171.

kaynağını ifade eder.⁴⁸ Bu durum, kökün anlam alanının soyut ve fiili bağlamların ötesine geçerek coğrafi ve yerleşim adlandırmalarıyla da ilişkilendiğini göstermektedir.

13. Toplumsal ve Onomastik Kullanımlar

S-b-t kökü, toplumsal kavramlar ve isimlendirme geleneği alanında da yer alır. Kökün çoğul formu olan الأنبات, “güvenilir kimseler” anlamına gelir ve özellikle hadis ilminde sağlam ve sika râvîleri ifade eden teknik bir terim olarak kullanılır.⁴⁹ Bu kullanım, kökün “sağlamlık, güvenilirlik ve süreklilik” anlam boyutunun ilmî otorite ve rivayet güvenilirliğiyle ilişkilendirildiğini gösterir.

Kök, özel ad olarak da kullanılır. İslâmî biyografi ve hadis kaynaklarında ثابت ve نبيت isimleri yer alır; fakih ve râvîler arasında Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed es-Sâbitî, rivayet geleneğinde ise Ebû Sübeyt (Yezîd b. Müşir), Ebû Sübeyt el-Cammâzî, Sübet b. Kesîr, Hâni b. Sübeyt ve ‘Ukba b. Ebî Sübeyt gibi şahıslar anılır.⁵⁰

Kök, kadın isimlendirmelerinde de kullanılır. Sübeyte ismi, belirli bir vezinde teşkil edilmiş özel ad olarak sahâbî hanımlar arasında yer alır ve kaynaklarda Daḥḥāk’ın kızı olduğu belirtilir; bazı rivayetlerde isim Sübeytne varyantıyla aktarılır. Ayrıca Bint Ya‘âr sahâbî, Ḥanzala el-Eslemiyye’nin kızı ise tâbîi olarak kaydedilir.⁵¹ Bu örnekler, kökün toplumsal ve kültürel bağlamda kalıcı bir adlandırma işlevi kazandığını gösterir.

4. Kur’an’da M-ḥ-v (مو) Kökü ve Türevlerinin Kullanımı

M-ḥ-v kökü Kur’an’da mastar formunda yer almaz; ancak fiil çekimleri üç âyette geçer. Bu bağlamda مَحْوًا (maḥavnâ),⁵² يَمْحُو (yemḥū)⁵³ ve يَمْحُ (yemḥu)⁵⁴ formları kullanılır. Söz konusu kullanımlar, bağlama göre anlam farklılıkları gösterse de kökün temel semantiğiyle uyumlu biçimde “silmek, izini gidermek, ortadan kaldırmak veya yok etmek” anlam alanını ifade eder.

1. Bir Şeyin Alâmetini Ortadan Kaldırmak

Kur’an’da m-ḥ-v kökü, I. bâbda مَحْوًا formuyla “bir alâmeti ortadan kaldırmak” anlamında kullanılır. Bu kullanım, özellikle şu âyette yer alır:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحْوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً

“...Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet (delil) olarak yarattık. Gecenin karanlığını silip (yerine, eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte biz, her şeyi açık açık anlattık.”⁵⁵

Bu ifade erken dönemden itibaren farklı biçimlerde yorumlanır. İbn Abbâs (ö. 68/687–88) ve Hz. Ali (ö. 40/661)’den nakledilen rivayetlerde, ayın başlangıçta güneş gibi parlak olduğu, daha sonra bu parlaklığın giderildiği belirtilir. Katâde b. Di‘âme (ö. 117/735) ve

⁴⁸ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 149.

⁴⁹ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 149.

⁵⁰ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 149.

⁵¹ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 149.

⁵² Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), el-İsrâ 17/2.

⁵³ er-R ‘d 13/39.

⁵⁴ eş-Şûrâ 42/24.

⁵⁵ el-İsrâ 17/12.

bazı rivayetlerde ise “mahv”, ay yüzeyindeki karanlık lekelerle açıklanır ve bunun gece-gündüz düzenini belirginleştirdiği ifade edilir.⁵⁶ Bazı müfessirler “silmeyi”, ay nurunun kaldırılması⁵⁷ veya sabah vakti karanlığın yerini aydınlığa bırakması şeklinde yorumlar.⁵⁸ Modern tefsirlerde ise ifade, ayın ışığını güneşten aldığına işaret eden kozmolojik bir metafor olarak değerlendirilir.⁵⁹

Bu çerçevede مَحْوًا (mahavnâ) fiili, hem fiziksel hem sembolik düzeyde “gecenin alâmetinin silinmesi” anlamını taşır ve kökün “iz ortadan kaldırma” semantiğini Kur’an bağlamında yansıtır.

2. Bir Şeyin Hükümünü Yürüklükten Kaldırmak

M-ḥ-v kökü, I. bâbda muzâri‘ formu olan مَحْوًا (yemḥû) ile Kur’an’da “silmek, ortadan kaldırmak veya geçersiz kılmak” anlamlarında kullanılır. Bu bağlamdaki temel örnek şu âyettir:

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْزِلُ مَا عِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

“Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.”⁶⁰

Tefsir literatüründe âyet farklı şekillerde yorumlanır. Bazı müfessirler ifadeyi nesih bağlamında ele alır ve şer’î hükümlerin yürürlükten kaldırılmasıyla ilişkilendirir.⁶¹ Diğer bir yoruma göre âyet, amel defterlerindeki kayıtlara işaret eder; meleklerin kayıtlarında değişiklik olabileceği, ancak bunun Levh-i Mahfûz için söz konusu olmadığı belirtilir.⁶² Bir başka yaklaşım ise âyeti kader çerçevesinde değerlendirir; rızık ve ecel gibi bazı hususların sabit olduğu, bazı durumların ise ilâhî iradeye bağlı olarak değişebileceği ifade edilir.⁶³

Bu çerçevede مَحْوًا (yemḥû) fiili, bağlama göre bir hükmü yürürlükten kaldırmak, geçersiz kılmak veya kayıtlardan silmek anlamlarında kullanılır.

3. Bâtılı Etkisiz ve Hükümsüz Kılmak

M-ḥ-v kökü, I. bâbda muzâri‘ üçüncü tekil formu olan مَحْوًا (yemḥû) ile Kur’an’da “bâtılı ortadan kaldırmak ve hükümsüz kılmak” anlamında kullanılır. Bu kullanım şu âyette yer alır:

⁵⁶ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. (Kahire: Dâru’l-Misriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, 1966), 2/118; Ebu’l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm* (Riyad: Dâru’t-Tayyibe, 1999), 7/5/50.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *Ġarîbü’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978), 252.

⁵⁸ Kâdî Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1997), 3/250; Ebu’l-Berekât en-Neseî, *Medârikü’t-tenzîl ve hakâ’iku’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998), 2/248.

⁵⁹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: TYEK Yayınları, 2023), 3/905-906; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 5/203-204; Ömer Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 3/101-102.

⁶⁰ er-Ra’d 13/39.

⁶¹ Zeyd b. Alî, *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Muhammed Cevâd Hüseyin el-Cellâlî (Beyrut: Dâru’l-Va’yi’l-İslâmî, ts.), 231; Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû’l-kebir*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 2002), 2/383.

⁶² Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/66; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/559-562.

⁶³ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 19/51-52; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/329-330.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يَحْتَمِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُجِئُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتٍ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Yoksa onlar, (senin için) Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler? Allah dilerse senin kalbini de mühürler. Ve Allah batılı yok eder; sözleriyle hakkı ortaya koyar. Şüphesiz O, kalplerde olanları bilendir.”⁶⁴

Âyet, Hz. Peygamber'in tebliğinin doğruluğunu ve vahyin ilâhî kaynağını vurgular; “Allah batılı siler ve hakkı kelimeleriyle yerleştirir” ifadesi, sünnetullah çerçevesinde batılın geçici, hakkın ise kalıcı olduğunu bildirir.⁶⁵ Klasik yorumlarda يَمْحُ (yemhu) fiili, batıl iddia ve isnatların hükümsüz kılınması ve hakikatın teyit edilmesi şeklinde açıklanır.⁶⁶

Genel olarak m-ḥ-v kökü Kur'an'da iki temel anlamda yoğunlaşır: Birincisi, fiziksel silme ve mevcut bir şeyin ortadan kaldırılması; ikincisi ise bir hükmün, kaydın veya iddianın geçersiz kılınmasıdır. Bu yönleriyle kök, hem yaratılış düzenini hem de ilâhî iradenin hükmi tasarruflarını ifade eden çok katmanlı bir anlam yapısı ortaya koyar.

5. Kur'an'da S-b-t (ت-ب-ت) Kökü ve Türevlerinin Kullanımı

Kur'an'da s-b-t (ت-ب-ت) kökü mastar formunda yer almaz; ancak fiil ve isim türevleri farklı sûrelerde toplam on sekiz kez geçer.⁶⁷ Bu kullanımlar sarfî olarak çeşitli formlarda dağılır: *sebbit* (fiil) iki,⁶⁸ *tesbîten* (isim) iki,⁶⁹ *yüsebbitu* (fiil) dört,⁷⁰ *fesbitû* (fiil) bir,⁷¹ *liyüsbitûke* (fiil) bir,⁷² *fesbütû* (fiil) bir,⁷³ *nüsebbite* (fiil) iki,⁷⁴ *ve yüsbitu* (fiil) bir,⁷⁵ *sâbitûn* (isim) iki,⁷⁶ *sübûtihâ* (isim) bir⁷⁷ ve *sebbetnâke* (fiil) bir yerde yer alır.⁷⁸

Bu veriler, kökün Kur'an'da farklı türevlerle kullanıldığını ve bağlama göre çeşitli anlam boyutları kazandığını gösterir.

1. Sebat, Sükûn ve İstikrar

S-b-t kökünün tef'îl babından gelen سَبَّ (sebbit) fiili Kur'an'da “sebat, sükûn ve istikrar” anlamlarında kullanılır. Bu kullanım şu âyette yer alır:

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أفرغْ عَلَيْنَا صِينًا وَثَبِّثْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

⁶⁴ eş-Şûrâ 42/24.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/503-504; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 16/24-25.

⁶⁶ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 3/770.

⁶⁷ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 158-159.

⁶⁸ el-Bakara 2/250; Âl-i İmrân 3/147.

⁶⁹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), el-Bakara 2/265; en-Nisâ 4/66.

⁷⁰ el-Enfâl 8/11; İbrâhim 14/27; en-Nahl 16/102; Muhammed 47/7.

⁷¹ el-Enfâl 8/12.

⁷² el-Enfâl 8/30.

⁷³ el-Enfâl 8/45.

⁷⁴ Hûd 11/120; el-Furkân 25/32.

⁷⁵ er-Ra'd 13/39.

⁷⁶ İbrâhîm 14/24, 27.

⁷⁷ en-Nahl 16/94.

⁷⁸ el-İsrâ 17/74.

“Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca da “Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!” diye niyazda bulundular.”⁷⁹

Âyette yer alan تَبَتْنَا أَقْدَامَنَا ifadesi, Kur’an’ın dua üslubu içinde zorluk ve mücadele anlarında ilahî destek talebini dile getiren bir yakarıştır.⁸⁰ Bu bağlamda sebat, yalnızca savaş ortamında fiziksel metaneti değil, aynı zamanda korku karşısında içsel direnç ve ruhsal istikrarı da ifade eder. Zemaşşerî kavramı, korkuya kapılmadan kararlılığını sürdürme şeklinde yorumlarken;⁸¹ Râzî ise hem bedensel direncin korunması hem de kalbî mukavemetin devamı anlamına geldiğini vurgulayarak kelimeyi sükûn ve istikrar çerçevesinde temellendirir.⁸² Benzer anlam alanına sahip diğer kullanımlar da, sebatın çok boyutlu bir direniş ve istikrar hâlini ifade ettiğini göstermektedir.

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

“Onların sözü şunu demekten ibaretti: “Rabbimiz! Günahlarımızdan ve işimizdeki aşırılıklardan ötürü bizi bağışla, sebatımızı arttır, kâfir topluluğa karşı bize yardım et!”⁸³

Âyette, peygamberlere tâbi olan ve kaynaklarda رِبِّيُّونَ (ribbiyyûn)⁸⁴ olarak nitelenen toplulukların ilahî teyit ve yardım talebi aktarılır. Buradaki “sebit” fiili yalnızca savaş meydanında fiziksel direnişi değil; aynı zamanda kalpte, iradede ve zihinde sarsılmaz bir kararlılık isteğini de içerir.⁸⁵

Taberî (ö. 310/923), Semerkandî (ö. 373/983) ve Zemaşşerî, bu ifadenin özellikle savaş anında ortaya çıkabilecek korku, panik, tereddüt ve dağılmaya karşı ilahî teyit ve güçlendirmeyi ifade ettiğini belirtir.⁸⁶ Bu çerçevede s-b-t kökü, sağlam duruş ve kararlılıkta süreklilik anlam alanını yansıtır.

2. Kararlı Kılmak, Kuvvetlendirmek, Sağlamlaştırmak

S-b-t kökünün tef’îl babından türeyen تَثْبِيئًا (tesbîten) kelimesi, Kur’an’da “kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak ve kararlı kılmak” anlamlarında kullanılır.

Bu kullanım şu âyette yer alır:

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيئًا مِنْ أَنْ تُنْفِسَهُمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْثُهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Allah’ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”⁸⁷

⁷⁹ el-Bakara 2/250.

⁸⁰ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/209; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/497.

⁸¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 1/296.

⁸² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/515.

⁸³ Âl-i İmrân 3/147.

⁸⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: TYEK Yayınları, 2020), 1/1090.

⁸⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/477.

⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/121; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/255; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 1/424-425.

⁸⁷ el-Bakara 2/265.

Âyette geçen *تَنْبِيئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ* ifadesi, farklı şekillerde yorumlanmıştır. Katâde (ö. 117/735), Şa'bî (ö. 104/722) ve Ebû Sâlih (ö. 101/719-20) bu ifadeyi, “mallarını tasdik ederek ve yakın üzere harcamak” şeklinde açıklar. Taberî ise ilgili kelimeyi “kararlılık oluşturmak, kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak” anlamlarıyla değerlendirir.⁸⁸ Zeccâc (ö. 311/923), Beyzâvî (ö. 685/1286), İbn Manzûr (ö. 711/1311) ve Muhammed Ali es-Sâbûnî (1930-2021) de infak eyleminin kalpte sebat ve istikrar meydana getirdiğini vurgular.⁸⁹

Bu bağlamda şu âyette örnek verilebilir:

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَكُمْ
وَأَشَدَّ تَنْبِيئًا

“Eğer onlara kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerd, bu onlar için hem daha hayırlı hem de (imanları için) daha sağlamlaştırıcı olurdu.”⁹⁰

Âyette, nefsi öldürme veya yurdu terk etme gibi ağır bir yükümlülük emredilmiş olsaydı, insanların çoğunun buna riayet etmeyeceği belirtilir. Buna karşılık vahyin öğütlerine uymanın daha hayırlı olduğu ve imanî istikrarı güçlendirdiği vurgulanır.⁹¹ Bu çerçevede Kur'an'da tesbît kavramı, imanun sağlamlaştırılması, iradenin güçlendirilmesi ve inançta kararlılığın pekiştirilmesi bağlamında anlam kazanır.

3. Sebat, İmanî Kesinlik, Psikolojik Direnç, İlahî Teyit ve Fiilî Kararlılık

S-b-t kökünün tef'îl babındaki muzâri sîgası olan *يَبِيْتُ* fiili Kur'an'da “pekiştirmek, sağlamlaştırmak, sebat ettirmek” anlamlarında kullanılır. Bu bağlamda şu âyetler örnek gösterilebilir:

إِذْ يُعَشِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَةً مِنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُدْهَبَ عَنْكُمْ رَجَزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّئَ بِهِ
الْأَقْدَامَ

“O zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pislliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.”⁹²

Âyet, Bedir Savaşı sırasında müminlere sağlanan ilahî desteği konu edinir. Müslümanların susuzluk, gevşek zemin ve düşmanın sayıca üstünlüğü gibi zorluklarla karşılaştığı bir ortamda Allah'ın güven duygusu verdiği ve yağmur indirerek hem fiziksel hem de manevi destek sağladığı belirtilir. Yağmur, bir yandan temizlik imkânı sunarak ibadet düzenini pekiştirir, diğer yandan psikolojik dayanıklılığı güçlendirir.⁹³ Âyette yer alan “yüsebbite bihi'l-akdâm” ifadesi ise, zeminin sağlamlaşmasıyla savaş

⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/667-672.

⁸⁹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *et-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/369; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/347; Kâdî Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/158; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safoetü't-tefâsîr* (Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1431), 1/153.

⁹⁰ en-Nisâ 4/66.

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/208; Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, 1/315; Nizâmüddîn en-Nisâbüri, *Çarâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/441; Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 112.

⁹² el-Enfâl 8/11.

⁹³ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, thk. M. Abdüsselâm Ebû'n-Nîl (Mısır: Dâru'l-Fikr, 1989), 352; Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 2/103-10411/61-69; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, 1998), 5/1664-1667.

şartlarının iyileşmesini ve bununla bağlantılı olarak müminlere kararlılık ve sebat kazandırılmasını ifade eder.⁹⁴

Benzer anlam alanını yansıtan diğer bir âyet şöyledir:

يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

“Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar.”⁹⁵

Âyette yer alan “el-kavlü’s-sâbit” ifadesi klasik literatürde genellikle kelime-i tevhid veya iman sözü olarak yorumlanır.⁹⁶ Zemaşerî ise kavramı, delil ve burhanla zihinde yerleşerek kalpte kesin kanaate dönüşen hakikat şeklinde açıklar. Bu çerçevede Allah’ın müminleri sabit kılması, onların dünya hayatında inançlarını korumalarını ve âhirette imanlarını tereddütsüz biçimde ifade edebilmelerini ifade eder.⁹⁷ Böylece âyet, sabit kılmanın hem dünyevî hem de uhrevî boyutuna işaret eder.

Benzer anlam inceliğini yansıtan bir diğer kullanım ise şöyledir:

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

“İman edenlere sebat kazandır, müslümanlara rehber ve müjde olsun diye rabbın tarafından bir gerçek olmak üzere Kur’an’ı Ruhulkudüs’ün indirdiğini söyle.”⁹⁸

Mukâtil b. Süleyman, Yahyâ b. Sellâm, Taberî ve Semerkandî, âyetteki “De ki” hitabının Kur’an’ın Cebrâil tarafından hak üzere indirildiğini vurguladığını belirtirler. Bu indiriliş, iman edenlerin kalplerini güçlendirmeyi ve onlara manevî destek sağlamayı amaçlar. Kur’an aynı zamanda müminler için doğru yolu gösteren bir hidayet kaynağı olur ve ilahî rahmete dair bir müjde niteliği taşır.⁹⁹

Aynı anlam çerçevesini yansıtan bir diğer kullanım ise şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّصِرُوا اللَّهَ تَصَرُّوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”¹⁰⁰

Âyet, müminlerin Allah’ın dinine destek vermeleri durumunda ilahî yardım ve teyitle destekleneceklerini bildirir. Âyette geçen “yüsebbit akdâmekum” ifadesi, özellikle savaş bağlamında müminlere sebat, metanet ve kararlılık verilmesini ifade eder.¹⁰¹ Bu çerçevede yüsebbitu fiili, yalnızca fiziksel bir sabitlemeyi değil; imanî kesinlik, psikolojik direnç, ilahî destek ve fiilî kararlılığı içeren çok boyutlu bir anlam alanını yansıtır.

4. Dayanıklı Kılmak

⁹⁴ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/404.

⁹⁵ İbrâhîm 14/27.

⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 2/405; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/657; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 9/362-364.

⁹⁷ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 7/2244; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/554.

⁹⁸ en-Nahl 16/102.

⁹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 2/487; Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebi (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 13/572; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 14/363; Semerkandî, *Bahri’l-‘ulûm*, 2/292.

¹⁰⁰ Muhammed 47/7.

¹⁰¹ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 4/45; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/193.

S-b-t kökünün tef'îl bâbından türeyen كَفَرُوا kelimesi, cem'î müzekker muhataba yönelik bir emir fiildir ve Kur'an'da "sebat ettirin, sağlamaştırın" anlamlarını taşır. Bu kullanım şu âyette yer alır:

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ آتِيَنَّكُمْ فَتَقْتُلُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالِقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّغْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ

"O sırada rabbin meleklerle şunu vahyediyordu: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlerin sebatlarını pekiştirin. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun."¹⁰²

Âyette meleklerle, müminlere destek olmaları ve onların kararlılığını güçlendirmeleri emredilir; inkâr edenlerin kalplerine korku yerleştirileceği bildirilir. Savaş bağlamında verilen talimatlar, ilahî yardımın hem psikolojik hem de fiilî boyutunu ortaya koyar. Bu çerçevede "sebat verme" ifadesi, yalnızca fiziksel desteği değil; moral gücün, kararlılığın ve mücadele iradesinin pekiştirilmesini de ifade eder.¹⁰³

5. Hapsetmek, Bağlamak, Etkisiz Kılmak

S-b-t kökünden türeyen لِيُتْبِتُوكَ, if'âl bâbında (IV. form) muzârî' üçüncü şahıs çoğul bir fiildir. Kur'an'da, "birini sabitlemek, tutuklamak veya etkisiz hâle getirmek" anlamında kullanılır. Bu bağlamda şu âyet örnek verilebilir:

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُتْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ الْمَآكِرِينَ

"Hatırlar mısınız? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır."¹⁰⁴

Zemahşerî'ye göre لِيُتْبِتُوكَ ifadesi, "hapsetmek, bağlamak yahut vurarak ve yaralayarak durdurmak" anlamlarını içerir. Arapçadaki ضربه حتى أثبتوه لا حراك به ولا براح "onu hareketsiz kalıp sesi çıkmayacak hâle gelinceye kadar vurdular" ve وفلان مثبت وجعاً "falanca acıdan yerinde çakılı kaldı" gibi örnekler, kelimenin bir kimseyi tamamen etkisiz kılma anlamını gösterir. Lafız لِيُتْبِتُوكَ şeklinde şeddeli olarak da okunur. Naha'î'nin لِيُتْبِتُوكَ ve İbn Abbâs'ın (ö. 68/688) لِيُقْتَدُوكَ kıraatleri özellikle "bağlamak" anlamını destekler.¹⁰⁵ Âyette kavram, muhatabı sarsma, şaşırtma ve fiilen etkisiz bırakma boyutuyla öne çıkar.¹⁰⁶

6. Sebat Etmek, Yerinden Ayrılmamak, Geri Çekilmemek, Dayanıklı Olmak

S-b-t kökünden türeyen فَاتَّبِعُوا ifadesi, sülâsî mücerred (I. bâb) formundadır ve Kur'an'da "sebat etmek, kararlılıkla durmak" anlamında kullanılır. Bu kullanım şu âyette görülür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَعِنْتُمْ فَنَّهُ فَاتَّبِعُوا وَادْكُرُوا اللَّهُ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

¹⁰² el-Enfâl 8/12.

¹⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/204.

¹⁰⁴ el-Enfâl 8/30.

¹⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/215.

¹⁰⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 171.

“Ey iman edenler! Bir düşman birliği ile çatıştığımız vakit sebat ediniz ve Allah'ı çokça anınız ki zafer sizin olsun.”¹⁰⁷

Zemahşerî, âyetteki فَاتَّبِعُوا kelimesini “savaş meydanında sebat etmek, yerinden ayrılmamak ve geri çekilmemek” şeklinde açıklar. Bu ifadeyle müminlerin düşmanla karşılaştıklarında dayanıklı ve kararlı olmaları emredilir.¹⁰⁸ Âyetteki “Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığımızda sebat edin” hitabı, özellikle savaş bağlamında direniş ve kararlılığa işaret eder. Bu çerçevede رجل ثَبَّتْ وَثَبَّتْ فِي الْحَرْبِ ifadesi, savaşta dirayetli ve sebatkâr kimseyi tanımlamak için kullanılır.¹⁰⁹

7. Kuvvetlendirmek, İyice Yerleştirmek, Teskin Etmek

S-b-t kökünden türeyen ثَبَّتْ kelimesi, II. bâb tef'îl formundadır ve Kur'an'da “sabit kılmak, sağlamlaştırmak ve teskin etmek” anlamlarında kullanılır. Bu kullanım şu âyette görülür:

وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor.”¹¹⁰

Zeccâc (ö. 311/923), ilgili âyette geçen “kalbin sabit kılınması” ifadesini kalbin teskin edilmesi şeklinde açıklar ve bunun şüpheye ilgili olmadığını belirtir. Ona göre bir kalpte delil ve burhan arttıkça, o kalbin huzuru ve sebatı da artar.¹¹¹ Hz. İbrâhîm'in (a.s.) “kalbimin mutmain olması için”¹¹² sözü de bu anlamı ifade eder.¹¹³

Benzer anlamdaki bir kullanım başka bir âyette de geçer:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

“İnkârcular, 'Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!' diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”¹¹⁴

Kurtubî'ye göre âyetteki itiraz, Kur'an'ın parça parça değil tek seferde indirilmesi gerektiği yönündedir; bunun Kureyş müşrikleri veya Yahudiler tarafından dile getirildiğine dair iki rivayet vardır. Kurtubî, tedricî iniş ise Hz. Peygamber'in kalbinin pekişmesi, ezber ve uygulamanın kolaylaşması, vahyin olaylara bağlı olarak gelmesi, nâsîh-mensûh düzeni ve pedagojik hikmetlerle açıklar.¹¹⁵

8. Sabit Bırakmak

¹⁰⁷ el-Enfâl 8/45.

¹⁰⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/226.

¹⁰⁹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 171.

¹¹⁰ Hûd 11/120.

¹¹¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/84.

¹¹² el-Bakara 2/260.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/19.

¹¹⁴ el-Furkân 25/32.

¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/28.

S-b-t kökünden türeyen وَيُثَبِّتُ kelimesi, if'âl babında fiil-i muzârî' olup üçüncü tekil şahıs müzekker gâib formundadır. Kur'an'da "sabit kılmak, bırakmak, ispat etmek" anlamlarında kullanılır. Bu kullanıma şu âyet örnektir:

يُمُحُوا اللَّهَ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعَدَّةُ أُمِّ الْكِتَابِ

"Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır."¹¹⁶

Âyet, müfessirler tarafından farklı bağlamlarda ele alınır. Bir kısım müfessirler onu nesh ile ilişkilendirerek Allah'ın bazı hükümleri kaldırdığını, bazılarını sabit bıraktığını belirtir.¹¹⁷ Diğerleri kader bağlamında değerlendirir; bazı kayıtların değişebileceğini, ancak ecel, hayat ve nihai akibetin değişmediğini ifade eder. Bazı yorumlar âyeti meleklerin amel defteriyle ilişkilendirir ve mutlak yazının Levh-i Mahfûz'da bulunduğunu söyler. Ayrıca âyet, ilahî iradenin tasarrufu, dua ve salih amellerin kader üzerindeki etkisiyle bağlantılı biçimde açıklanır. Levh-i Mahfûz'un değişebilir ve değişmez kısımlardan oluştuğunu belirten görüşler de yer alır. Taberî, âyeti ecelin silinmesi veya sabit bırakılması şeklinde yorumlar; bunun yanında günahların silinmesi ya da bırakılması anlamı da zikredilir.¹¹⁸

9. İstikrar, Sağlık

S-b-t kökünden türeyen ثَابِت kelimesi, fâ'il vezninde ism-i fâil olarak Kur'an'da "sabit, kökleşmiş, yerleşmiş" anlamlarını ifade eder. Bu bağlamda şu âyet örnek verilebilir:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

"Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti."¹¹⁹

Âyette kelime-i tevhid, kökü sağlam bir ağaca benzetilir; böylece imanın kalpte yerleşip kalıcı ve etkili bir değer hâline geldiği vurgulanır.¹²⁰ Benzer anlam başka bir âyette de yer alır.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

"Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar."¹²¹

Klasik tefsirlerde "el-kavlî's-sâbit" genellikle kelime-i tevhid veya iman sözü olarak yorumlanır.¹²² Zemahşerî ise bunu delil ve burhanla zihinde yerleşip kalpte kesin kanaate dönüşen hakikat şeklinde açıklar. Buna göre Allah'ın müminleri sabit kılması, dünyada inançta kararlılığı, âhirette ise sorgu esnasında imanı tereddütsüz ifade etmeyi anlatır;¹²³ böylece âyet hem dünyevî istikrarı hem de uhrevî sebatı vurgular.

¹¹⁶ er-Ra'd 13/39.

¹¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2020, 2/534.

¹¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/559-571.

¹¹⁹ İbrâhîm 14/24.

¹²⁰ Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1999), 3/37.

¹²¹ İbrâhîm 14/27.

¹²² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/657.

¹²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/554.

10. Kalıcılık, Sağlamlık

S-b-t kökünden türeyen ثُبُوتًا kelimesi، نُعُولُ vezninde bir mastar olup Kur'an'da "kalıcılık ve sağlamlık" anlamlarını ifade eder; nitekim ilgili âyette de bu anlam çerçevesinde zikredilir:

وَلَا تَتَّخِذُوا إِيمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Evet, yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yapmayın; sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar ve insanları Allah yolundan saptırmanızın acı meyvesini tadarsınız, ayrıca ağır bir azapla da cezalandırılırsınız."¹²⁴

Âyette geçen ثُبُوتًا ifadesi, kulun ahde bağlılık sürecindeki manevi istikrarını ve sağlam duruşunu ifade eder. "Ayağın kayması" ifadesine zıt bir anlam alanında yer alarak, ahdin bozulmasıyla kaybedilen etik, sosyal ve imanî sağlamlığı vurgulayan semantik bir karşıtlık oluşturur.¹²⁵

11. Sağlam Tutmak

S-b-t kökünden türeyen تَبَيَّنَّاكَ kelimesi، تَفْعِيلِ babında mâzî fiil olup Kur'an'da "sana sebat verdik" anlamını ifade eder. İlgili âyet bu kullanımın örneğini teşkil eder:

وَلَوْلَا أَنْ تَبَيَّنَّاكَ لَفَدَّ كَذْتُكَ رُكُنَ الْيَوْمِ شَيْئًا قَلِيلًا

"Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -az bir şeyde olsa- onlara kayaktın!"¹²⁶

Kurtubî, âyeti Hz. Peygamber'e verilen ilahî sebatın, müşriklerin teklifleri karşısında en küçük bir eğilimi dahi engelleyen bir koruma olduğunu belirtir. Katâde, bu âyet üzerine Hz. Peygamber'in Allah'tan kendisini nefesine bırakmamasını dilediğini nakleder.¹²⁷ İbn Âşûr ise, âyette ilahî destek olmasa müşriklerin fitne niteliğindeki tekliflerine meyletme ihtimaline işaret edildiğini ifade eder.¹²⁸

6. Hadislerde Mahv ve İsbât Kavramaları

Hadis literatüründe "mahv" ve "isbât" teknik terimler olarak yer almaz; kavramlar daha çok kader, dua ve amel bağlamında anlam kazanır ve bu çerçevede Ra'd 13/39 temel referans kabul edilir.¹²⁹ Kader, Levh-i Mahfûz'da sabit ve değişmez olan ezeli ilim şeklinde yorumlanır.¹³⁰ Dua, iyilik¹³¹ ve sıla-i rahimin ömür ve rızık üzerindeki etkisine dair rivayetler¹³² ise Allah'ın ilminde değişim değil, şartlı takdirin gerçekleşmesi olarak açıklanır.¹³³ Mahv ayrıca hadislerde günahların silinmesi anlamında kullanılır; namaz,

¹²⁴ en-Nahl 16/94.

¹²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/348; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1987, 2/632.

¹²⁶ el-İsrâ 17/74.

¹²⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 10/300.

¹²⁸ Muhammed Tâhîr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984), 15/174.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/559-572; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 19/49-52.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/329-333.

¹³¹ Tirmizî, *el-Câmi' u'ş-şahîh* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Kader", 6 (No 2139); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995), 38/95 (No 22413).

¹³² Buhârî, *el-Câmi' u'ş-şahîh*, "Edeb", 12; Müslim, *el-Câmi' u'ş-şahîh*, "Birr", 20.

¹³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/559-572; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 19/49-52.

cuma, Ramazan¹³⁴ ve İslâm'a giriş gibi amellerin küçük günahlara kefarete olması bu kapsamda değerlendirilir.¹³⁵

7. Tasavvufî Düşüncede Mahv ve İsbât Kavramları

Tasavvufta mahv, fiilleri Allah'a nispet etme idraki; isbât ise her şeyin hakikatte Allah'a ait olduğunu içselleştirme olarak tanımlanır.¹³⁶ Bu iki kavram, ahlâkta kötü huyların giderilip erdemlerin yerleştirilmesi, ibadette şekilden öze yönelme ve mânevî hâllerde gafletin silinmesi şeklinde üç düzeyde açıklanır.¹³⁷

Şîî düşüncede bedâ, mahv ve isbât ilkesiyle açıklanır.¹³⁸ İlk dönem bazı aşırı gruplar bunu ilâhî ilimde değişim¹³⁹ olarak yorumlasa da İmâmiyye, bedâyı ilâhî ilimde değişiklik değil, "Allah dilediğini siler, dilediğini sabit kılar"¹⁴⁰ ilkesinin tecellisi şeklinde değerlendirir.¹⁴¹

Fiiller zahirde kula nispet edilse de hakikatte Allah'ın tasarrufu kabul edilir;¹⁴² mahv iradeyi terk, isbât ise ilâhî iradeye teslimiyet olarak görülür ve fenâ-bekâ kavramlarıyla ilişkilendirilir.¹⁴³ Mahk, mahvdan ileri bir mertebe olarak tam bir fânî oluşu ifade eder.¹⁴⁴ İbnü'l-Arabî mahvî fiilleri Allah'tan başkasına nispet etmemek, isbâtı her şeyi Allah'a izafe etmek şeklinde ontolojik düzlemde yorumlar;¹⁴⁵ Mevlânâ ise bu iki kavramı zâhir-bâtın ilişkisi içinde birbirini tamamlayan aşamalar olarak açıklar.¹⁴⁶

Sonuç

Bu çalışma, mahv (محو) ve isbât (إثبات) kavramlarının Kur'an bağlamındaki anlam örgüsünü, İslâm öncesi Arap dili malzemesinden başlayarak Kur'an kullanımına ve sonrasında tasavvufî literatürdeki semantik genişlemeye uzanan artzamanlı (diachronic) bir perspektif içinde incelemiştir. Bulgular, her iki kökün de ilk aşamada maddi ve somut işlemlere işaret eden fiiller olarak kullanıldığını; ancak Kur'an'daki bağlamsal yerleşimleriyle birlikte kavramların teolojik, varlıkbilimsel ve ontolojik düzeyde yeni anlam alanları kazandığını göstermektedir.

Köklere ilişkin tarihsel inceleme, م-ح-و kökünün Cahiliye döneminde izlerin fiziksel olarak silinmesi, ortadan kaldırılması ve yok edilmesi anlamlarında kullanıldığını;

¹³⁴ Müslim, *el-Câmi u'ş-şahîh*, "Tahâret", 14.

¹³⁵ Müslim, *el-Câmi u'ş-şahîh*, "İmân", 192.

¹³⁶ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'* (Kahire, 1960), 431.

¹³⁷ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Kahire, 1972), 222; Abdurrazzâk b. Ahmed el-Kâşânî, *İştîlâhâtü'ş-şüfiyye* (Kahire, 1981), 79.

¹³⁸ İlhan, "Bedâ", 5/290-291; Süleyman Uludağ, "Mahv ve İsbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2003), 27/396.

¹³⁹ Eş'arî, *Maqâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 39.

¹⁴⁰ er-Ra'd 13/39.

¹⁴¹ İlhan, "Bedâ", 5/290-291.

¹⁴² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 222; Kâşânî, *İştîlâhâtü'ş-şüfiyye*, 79.

¹⁴³ Hücvârî, *Keşfü'l-ma'cüb*, 494-501.

¹⁴⁴ Seyyid Şerif el-Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l- İlmiyye, 1983), "mahv", 205; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif* (Beyrut, 1966), 527; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Câmi u'l-uşûl* (Kahire, 1289), 27.

¹⁴⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/729-731.

¹⁴⁶ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, ts., 3/54, 289; 5/86; Uludağ, "Mahv ve İsbât", 27/395-396.

Kur'an'da ise bu temel semantiğin kozmik düzen, ilahî tasarruf, nesih ve bâtılın ortadan kaldırılması bağlamında soyut ve metafizik bir boyuta taşındığını göstermektedir. Böylece mahv, yalnızca bir silme eylemi değil, ilâhî iradenin dinamizmini ifade eden bir kavram hâline gelmiştir.

Benzer şekilde ت-ب-ث kökü, başlangıçta sabitlik, süreklilik, dayanıklılık ve sağlamlık anlamlarını karşılayan bir fiil kökü iken, Kur'an'da kavramın semantiği imanî sebat, psikolojik kararlılık, savaş durumlarında direnç, epistemolojik kesinlik ve kalbî istikrar alanlarına genişlemiştir. Bu genişleme, kavramın hem bireysel hem toplumsal düzlemde kalıcılık, teyit ve istikrar üretme işlevi üstlendiğini göstermektedir.

Kur'an'daki ortak kullanımları bağlamında iki kavramın zıt fakat tamamlayıcı işlevler taşıdığı görülmektedir. Ra'd 13/39'da yer alan *يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ* ifadesi, semantik açıdan yalnızca iki fiilin karşıtlığını değil, Kur'an'ın dünya ve kader tasavvuruna ilişkin daha geniş bir ilâhî düzen anlayışını ortaya koymaktadır. Buna göre mahv ve isbât, Kur'an'ın anlam evreninde sabit bir kader fikri ile değişime açık ilahî müdahale alanını birlikte ifade eden çift yönlü bir kategoriye dönüşmektedir.

Çalışmanın tasavvuf literatürüne açılan bölümünde, kavramların Kur'an'daki teolojik bağlamdan alınarak insanın içsel dönüşümü, nefsin arındırılması, varlığın hakikatle yeniden yazılması gibi metafizik anlam alanlarında yeniden yorumlandığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle kavramlar, kelâmî tartışmalarda kader-irade dengesiyle; tasavvuf düşüncesinde ise fenâ-bekâ, yani "silinme" ve "kalıcılık" karşıtlığının metafizik ekseninde yer almıştır.

Sonuç olarak, araştırma iki temel noktayı görünür kılmıştır:

a- Mahv ve isbât kavramları, Kur'an öncesi kullanım alanlarını bütünüyle kaybetmeden, vahyin yönlendirici ve dönüştürücü bağlamında yeniden yapılandırılmıştır.

b- Bu dönüşüm yalnızca dilsel bir geçiş olmayıp, Kur'an'ın teolojik söylemi, kader anlayışı ve epistemolojik inşa süreci içinde anlam kazanmış çok katmanlı bir kavramsal sistematiğe ortaya koymuştur.

Bu çerçevede mahv ve isbât kavramlarının, Kur'an'ın kavram örgüsü içinde yalnızca leksikoloji/sözcük bilimi veya nesih teorisinin konusu değil; ilâhî iradenin değişim ve süreklilik ekseninde tecellisini açıklayan anahtar kavram çiftlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu yönüyle çalışma, Kur'an kavramlarına ilişkin semantik araştırmalar, kader teorisi, dil-tefsir ilişkisi ve tasavvuf düşüncesinin kavram dönüşümleri üzerine yapılacak ileri araştırmalar için bir zemin sunar.

Bu araştırma, mahv ve isbât kavramlarının Kur'an'daki anlam dönüşümünü ortaya koymakla birlikte, konunun farklı yönlerden geliştirilmeye açık olduğu görülmektedir. Söz konusu kavramlar, Kur'an'da yer alan "silme, yazma, yok etme ve kalıcı kılma" anlam alanındaki diğer fiillerle birlikte ele alınabilir. Böyle bir yaklaşım, ilâhî tasarruf anlayışının kavramsal çerçevesini daha belirgin biçimde ortaya koyacaktır.

Ayrıca erken dönem tefsirlerde mahv ve isbâtın yorumlanış biçimlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar, kavramların tarihsel yorum seyrini daha açık gösterebilir. Tasavvuf literatüründe ise bu kavramların fenâ-bekâ ve levh anlayışlarıyla ilişkisi, metinlerarası yöntemle değerlendirilebilir. Bu sayede Kur'an'daki anlamın tasavvuf düşüncesinde nasıl yeniden yorumlandığı daha net biçimde anlaşılacaktır.

Son olarak, م-ح-و ve ت-ب-ث kökleri üzerine yapılacak dijital metin taramaları, kullanım sıklığını ve bağlamsal çeşitliliği somut verilerle ortaya koyabilir. Bu tür çalışmalar, mahv ve isbâtn Kur'an'da değişim ve süreklilik fikrini açıklayan temel kavram çiftlerinden biri olduğu tezini daha güçlü biçimde destekleyecektir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Abbâd, Sâhib b. *el-Muḥîṭ fi'l-luġa*. thk. Muhammed Hasan Âlü Yâsîn. 10 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1945.
- Ahmed, Halil b. *Kitâbü'l-Ayn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1985.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'm Çağdaş Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- Barlak, Muzaffer. "Levh-i Mahfuz, Levh-i Mahv ve İsbat Kavramları". *Buhrandan Burhana Günümüz Kelam Problemleri*, 193-200.
- Begavî, Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Muştafâ Dîb el-Buġâ. 6 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî*, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *eş-Sıhâh*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1983.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Ensârî, Ebû Zeyd. *Kitâbü'n-Nevâdir*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed. Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 1981.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan. *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Muşallîn*. ed. Hellmut Ritter. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luġa*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 2001.
- Ferrâ', Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1966.
- Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 2005.
- Gezgin, Ali Galip. *Kur'an'a Göre Empatik Anlayış*. İstanbul: Raġbet Yayınları, 2019.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. İstanbul: Raġbet Yayınları, 2018.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin. *Câmi'u'l-uşûl*. Kahire, 1289.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Hansâ. *Dîvânü'l-Hansâ*. thk. Ḥamdü Tammâs. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.
- Hücvîrî. *Keşfü'l-maḥcûb*. Tahran, 1338.
- İlhan, Avni. "Bedâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/290-291. İstanbul: TDV, 1992.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. ed. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunûsiyye, 1984.

İbn Düreyd. *Cemheretü'l-luğa*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, 1987.

İbn Ebû Hâtim. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, 1998.

İbn Fâris. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1972.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1999.

İbn Kuteybe. *Ğarîbü'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.

İbn Miskeveyh. *Tecâribü'l-ümem ve te'âkıbü'l-himem*. thk. Ebû'l-Kâsım İmâmî. 7 Cilt. Tahran: Dâru Surûş li't-ṭibâ'a ve'n-neşr, 2002.

İbn Sîde. *el-Muḥaşşaş*. thk. Ḥalîl İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1996.

İbn Sîde. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam*. thk. Abdülhamid Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbnü'l-Arabî. *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*. 14 Cilt, 1972.

İbnü's-Sikkît. *el-Elfâz*. thk. Faḥrû'd-Dîn Ḳabâve. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1998.

İbnü's-Sikkît. *İşlâḥu'l-mantıḳ*. Kahire: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

İmruülkays b. Hucr. *Dîvân*. thk. Abdurrahman el-Muşṭavî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.

İsfahânî, Râğîb. *el-Müfredât*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.

Kâdî Beyzâvî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1997.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2012.

Kâşânî, Abdurrazzâk b. Ahmed. *İşṭilâḥâtü's-şüfiyye*. Kahire, 1981.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *et-Tezkire fî aḥvâli'l-mevtâ ve'l-âḥire*. thk. Sâdık b. Muammer b. İbrâhîm. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü Dâru'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2004.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kuşeyrî, Abdülkerîm. *er-Risâletü'l-Ḳuşeyriyye*. 2 Cilt. Kahire, 1972.

Lebîd b. Rebîa. *Dîvân*. thk. Ḥamdû Ṭammâs. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.

Mahallî, Celâleddin - Süyûtî, Celâleddin. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.

Mukâtil b. Süleymân. *et-Tefsîrû'l-kebîr*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûras, 2002.

Mücâhid b. Cebr. *Tefsîru Mücâhid*. thk. M. Abdüsselâm Ebü'n-Nîl. Mısır: Dâru'l-Fikr, 1989.

Müslim, Haccâc b. *el-Câmî 'u's-şahîh*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nisâbü'rî, Nizâmüddîn. *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.

Özdemir, Faruk. "Kur'ân'da Beka ve Fena Kavramlarının Artzamanlı (Diachronic) Semantik Analizi". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 32/2 (Aralık 2023), 251-278. <https://doi.org/10.51447/uluid.1327990>

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.

Sâbüni, Muhammed Ali. *Safoetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru's-Sâbüni, 1431.

Sâgânî, Radiyyüddin. *et-Tekmile*. thk. Abdülalîm et-Tahâvî vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1979.

San'ânî, Abdürrezzâk. *et-Tefsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Sehâvî, Alemüddin. *Sifrü's-sa'âde ve sefirü'l-ifâde*. thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî. Beyrut: Dâr Sâdır, 2. Basım, 1995.

Semerkandî, Ebu'l-Leys. *Bahrü'l-'ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.

Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma'*. Kahire, 1960.

Sühreverdi, Şehâbeddin. *Avârifü'l-ma'ârif*. Beyrut, 1966.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmî'u'l-beyân*. 24 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hicr, 2001.

Taraf b. el-Abd. *Dîvân*. thk. Mehdî Muhammed Nâşirüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.

Tirmizî. *el-Câmî 'u's-şahîh*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.

Uludağ, Süleyman. "Mahv ve İsbât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/395-396. Ankara: TDV, 2003.

Vankulu. *Vankulu Lugatı*. 2 Cilt. İstanbul: TYEK Yayınları, 2015.

Vardar, Berke. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

Wensinck, Arent Jan. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. 7 Cilt. Leiden: E.J. Brill, 1936.

Yahyâ b. Sellâm. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 17-24.

Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 6 Cilt. İstanbul: TYEK Yayınları, 2023.

Zebîdî, Muhammed Murtażâ. *Tâcü'l- 'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1431.

Zeccâc. *Me'âni'l-Ķur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1987.

Zemahşerî. *el-Keşşâf*. çev. Muhammed Coşkun vd. 6 Cilt. İstanbul: TYEK Yayınları, 2020.

Zemahşerî. *Esâsü'l-belâğa*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Zeyd b. Alî. *Tefsîru ğarîbi'l-Ķur'âni'l-mecîd*. thk. Muhammed Cevâd Hüseyin el-Cellâlî. Beyrut: Dâru'l-Va'yî'l-İslâmî, ts.

Zürümme. *Dîvân*. ed. Abdülkuddûs Ebû Sâlih. Cidde: Müessesetü'l-Îmân, 1982.